

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ	
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ	
В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	7
1.1. Генезис та сутність конкурентоспроможності аграрних підприємств як економічної категорії в науковій думці	7
1.2. Концептуальні аспекти формування конкурентоспроможності аграрних підприємств в умовах сталого розвитку	20
1.3. Методичні підходи до оцінки рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств на засадах сталості	33
Висновки до розділу 1	51
РОЗДІЛ 2	
АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ	
АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	55
2.1. Діагностика економічної і соціальної складових сталого розвитку аграрних підприємств	55
2.2. Дослідження екологічної складової сталого розвитку аграрних підприємств	86
2.3. Оцінка конкурентоспроможності аграрних підприємств в умовах сталого розвитку	101
Висновки до розділу 2	109
РОЗДІЛ 3	
УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ	
АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	112
3.1. Концептуальні засади стратегії конкурентоспроможності аграрних підприємств в контексті сталого розвитку	112
3.2. Пріоритетні напрями зміцнення економічної і соціальної складових сталого розвитку аграрних підприємств	128

3.3. Екологічні перспективи у реалізації концепції конкурентоспроможності аграрних підприємств на умовах сталості.	146
Висновки до розділу 3.	157
ВИСНОВКИ.	159
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.	163
ДОДАТКИ.	181
Додаток А	
Класифікація наукових підходів до визначення дефініції «конкурентоспроможність підприємства».	181
Додаток Б	
Трагування сутності дефініції «сталий розвиток» в науковій думці.	184
Додаток В	
Динаміка посівних площ сільськогосподарських культур в розрізі усіх категорій господарств Миколаївської області.	186
Додаток Г	
Динаміка урожайності сільськогосподарських культур в розрізі категорій господарств Миколаївської області.	188
Додаток Д	
Виробництво основної продукції сільського господарства в розрізі усіх категорій господарств Миколаївської області.	190
Додаток Е	
Вихідні дані для визначення інтегрального коефіцієнта конкурентоспроможності аграрних підприємств Миколаївської області в середньому за 2017–2019 рр.	193

ВСТУП

Розвиток сільського господарства є одним із визначальних векторів забезпечення продовольчої безпеки країни, формування її експортного потенціалу, джерелом наповнення бюджету та зміцнення економіки держави в цілому. Кон'юнктура світового ринку сприяє нарощуванню виробництва аграрної продукції: високі ціни стимулюють збільшення обсягів виробництва, а зростання чисельності населення планети сприяє збереженню такої тенденції в довгостроковій перспективі.

Формування концепції сталого розвитку потребує глибокого переосмислення сутності та рушійних сил трансформації системи управління аграрними підприємствами. Переорієнтація економіки України на економіку сталого розвитку потребує розробки дієвого господарського механізму, досліджень економічних категорій, які характеризують економіку сталого розвитку. Концепція сталого розвитку передбачає певні обмеження в експлуатації природних ресурсів, але ці обмеження не є абсолютними, а відносні і пов'язані із сучасним рівнем техніки і соціальної організації, а також із здатністю біосфери справлятися з наслідками людської діяльності.

Конкурентоспроможність аграрних підприємств характеризує можливість та ефективність адаптації їх до умов конкурентного середовища. Економічні перетворення в Україні не забезпечили автоматичного формування дієвого конкурентного середовища, не сприяли підвищенню конкурентоспроможності аграрних підприємств та зростанню їхньої інвестиційної привабливості.

Фундаментальні аспекти управління конкурентоспроможністю знайшли своє відображення в працях закордонних учених Г. Асселя, Ф. Котлера, Г. Минцберга, Т. Пітерса, М. Портера, Ф. Тейлора, А. Сміта, А. Файоля, Р. Уотермена, Е. Чемберлена, Й. Шумпетера та ін. Вагомий внесок у дослідження питань теоретичного обґрунтування конкурентоспроможності виробництва зробили такі науковці, як Г. Азоев, Б. Буркинський, С. Войт, О. Градов, О. Загорянська, Ю. Іванов, В. Кузьома, І. Ліпсіц, І. Ліфіц, О. Павлов, О. Паршина, М. Портер, С. Светуньков, Р. Фатхутдінов, А. Юданов та ін. Проблеми формування конкурентних переваг аграрних підприємств в сучасних умовах господарювання,

враховуючи вплив глобалізаційних процесів, відображені у наукових дослідженнях вітчизняних учених: Я. Базилюка, Н. Басюркіної, В. Білошапки, Н. Гаращенко, В. Герасимчука, В. Діканя, Ю. Іванова, І. Іртищевої, С. Кваши, В. Лагодієнка, В. Немченка, І. Савенко, І. Седікової, С. Покропивного, О. Федорчука, Л. Шульги тощо.

За умов наявності значного наукового арсеналу, питання конкурентоспроможності аграрних підприємств залишаються актуальними і потребують подальшого дослідження в напрямку формування системи управління конкурентними перевагами аграрних підприємств через гармонійне поєднання економічної, екологічної та соціальної складових сталого розвитку.

Віддаючи належне науковій та практичній значущості праць названих авторів, необхідно підкреслити, що певне коло завдань концептуального, методологічного та методичного характеру є недостатньо розвинутими. Все це потребує переосмислення, а, можливо, і синтезування положень із різних предметних областей з метою уточнення теоретико-методологічної бази розробці практичних рекомендацій щодо забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств в умовах сталого розвитку. Подальшого вирішення потребують питання концептуальних засад стратегії конкурентоспроможності аграрних підприємств в контексті сталого розвитку, опрацювання напрямів зміцнення економічної і соціальної складових сталого розвитку аграрних підприємств тощо.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

1.1. Генезис та сутність конкурентоспроможності аграрних підприємств як економічної категорії в науковій думці

Сучасний стан розвитку світової економіки характеризується глобалізаційними процесами, які супроводжуються стрімкими темпами науково-технічного прогресу, активізацією інноваційних процесів та вимагають нових підходів до забезпечення конкурентоспроможності підприємств. Головним завданням забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств є комплекс заходів, спрямованих на активізацію інноваційної активності, впровадження сучасних моделей управління підприємством, сприяння використанню новітніх інформаційно-комунікативних технологій, які є рушійною силою економічних трансформацій, стимулювання виробництва якісної продукції, здатної витримати жорсткі умови конкуренції на європейському ринку.

Українська економіка відстає від провідних економік світу через відсутність платформи для структурної перебудови економіки та функціонування підприємств; недосконалість інституційного забезпечення; економічної та політичної нестабільності; високого рівня інфляції тощо.

Динамічні процеси інтеграції України до світового економічного простору обумовлюють об'єктивну необхідність формування господарських одиниць, які б виробляли конкурентоспроможну продукцію відповідно до міжнародних стандартів і були конкурентоспроможними на світовому ринку. Інтенсивні процеси

економічних перетворень у всьому світі свідчать про формування єдиного глобального простору, що потребує на макrorівні формування інноваційних засобів управління конкурентоспроможністю держави як учасника світогосподарських процесів, а на мікрорівні – вироблення і реалізації обґрунтованих стратегій конкуренції. У 1989 році Г. Хемел і К. Прахалад зазначали, що у близькому майбутньому основною метою стратегій підприємств буде змагання на рівних з конкурентними перевагами своїх глобальних конкурентів [187, с. 25].

Дефініція «конкуренція» пов'язана з процесом переходу української економіки на ринкові методи господарювання і виступає важливим фактором маркетингового середовища підприємства, яке істотно впливає на його діяльність.

Вперше теоретичні положення щодо рушійних сил конкурентної боротьби були визначені в середині XVIII століття представниками класичної політичної економії, які в своїх працях обґрунтували принципи досконалої конкуренції. Основним положенням класичної теорії був принцип абсолютних переваг, який запропонував А. Сміт. Він визначав «конкуренцію» як суперництво між продавцями та покупцями за найбільш вигідні умови продажу і купівлі відповідно [151, с. 86].

Теорія конкуренції А. Сміта полягала в тому, що він уперше сформулював головний принцип конкуренції – принцип «невидимої руки», відповідно до якого з ринку витісняються підприємці, які виготовляють непотрібну ринку продукцію. Модель досконалої конкуренції повністю виключала будь-який контроль над ринковими процесами. Конкуренція була вільною від держави, а ринок – від монополії.

Подальший розвиток поняття «конкуренція» знайшло відображення в працях Д. Рікардо, який розробив теорію порівняльних витрат, становлення та розвиток якої припадає на кінець XVIII – початок XIX століття. На основі порівняння витрат різних країн на виробництво споріднених товарів було виділено існування різних видів конкурентних переваг країн на світовому ринку.

Науковці неокласичної політекономії, намагаючись повніше розкрити економічні механізми функціонування ринку, розробили моделі чистої монополії, олігополістичної і монополістичної

конкуренції. Особливо значною є теорія монополістичної конкуренції у XIX столітті А. Маршала, сутність якої полягала в можливості отримання часткової і довгострокової стійкої рівноваги на ринку за рахунок розвитку технології, яка впливаючи на якісні показники продукції створювала перевагу, що відіграла першочергову роль при формуванні рівня цін [103, с. 47].

А. Курно в своїх працях встановив рівність між маржинальним річним доходом і рівноважною монополією ціною та зробив теорію чистої монополії і дуополії [91, с. 247]. В середині XX століття американськими економістами П. Самуельсоном і В. Столпером визначено наявність механізму згладжування цін на основні виробничі фактори на світовому ринку за умов використання країнами схожих матеріально-виробничих та техніко-технологічних ресурсів [144, с. 43].

Початком нового етапу розвитку теорії конкуренції стали праці Й. Шумпетера, який трактував конкуренцію як суперництво старого над новим: нові товари, нові технології, нові джерела забезпечення споживання, нові типи організації виробництва. Тобто, впровадження інновацій забезпечить високий рівень конкурентоспроможності продукції у довгостроковій перспективі [207, с. 230].

М. Портер, трактував конкуренцію «...як динамічний процес, що розвивається, безупинно мінливий ландшафт, на якому з'являються нові товари, нові шляхи маркетингу, нові виробничі процеси й ринкові сегменти» [125, с. 5]. Іншої думки дотримувався Ф. Хайек, який стверджував, що конкуренція – це процес, за допомогою якого люди одержують і передають знання [182, с. 105]. К. Макконел, С. Брю визначали конкуренцію як «...наявність на ринку великої кількості незалежних покупців і продавців, можливість для покупців і продавців вільно виходити на ринок і залишати його» [95, с. 510]. В свою чергу, П. Хейне вважав, що конкуренція – це прагнення якнайкраще задовольнити критерії доступу до рідких благ [186, с. 530].

За твердженням Г. Азоева, конкуренція «...це суперництво на якому-небудь поприщі між окремими юридичними або фізичними особами (конкурентами), зацікавленими в досягненні однієї й тієї ж мети» [1, с. 45].

Р. Фатхутдинов визначав конкуренцію «...як процес управління суб'єктом своїми конкурентними перевагами для одержання перемоги або досягнення інших цілей у боротьбі з конкурентами за задоволення об'єктивних або суб'єктивних потреб у рамках законодавства або в природних умовах» [169, с. 140].

А. Юданов трактував конкуренцію «...як боротьбу фірм за обмежений обсяг платоспроможного попиту споживачів, що ведеться ними на недоступних сегментах ринку» [208, с. 87].

Аналіз наукових джерел показує, що проблематика конкуренції досліджується на основі багатьох теоретичних платформ, що приводить до різних наукових узагальнень та висновків, тобто дефініція «конкуренція» розглядається як:

— суперництво між виробниками матеріальних благ на ринку, які функціонують з метою досягнення кращих результатів, або більш оптимального розподілу наявних ресурсів;

— елемент ринкового механізму, що дає можливість врівноважити попит та пропозицію товарів та послуг на ринку за допомогою ціноутворення;

— критерій, за яким визначається тип галузевого ринку.

Конкуренція є необхідним зовнішнім спонукальним мотивом виробників підвищувати продуктивність праці, розширювати масштаби виробництва, сприяти прискоренню науково-технічного прогресу, впроваджувати нові форми організації виробництва та системи заробітної плати. За умов конкурентної боротьби товаровиробники намагаються знижувати витрати, покращувати якісні характеристики продукції, підвищуючи тим самим власну конкурентоспроможність.

З метою забезпечення конкурентоспроможності підприємства на зовнішньому або внутрішньому ринках необхідно підтримувати сформовані конкурентні переваги і, водночас, відшукувати та реалізовувати нові.

За словами Р. Фатхутдінова «...конкурентна перевага – ексклюзивна цінність, якою володіє система, що надає їй переваги перед конкурентами» [169, с. 57]. З. Шершньова та С. Оборська стверджують, що конкурентні переваги «...це характерний для певної галузі перелік чинників, що приносять їй переваги перед іншими галузями, а також одним підприємством над іншими» [195, с. 66].

Проте, зазначені чинники змінюються залежно від впливу особливостей галузей та етапів «життєвого циклу» підприємства».

В. Василенко трактує «...конкурентні переваги як характеристики, властивості товару або товарної марки, що створюють для підприємства певні переваги над прямими конкурентами» [16, с. 58].

І. Должанський та Т. Загорна розглядають конкурентну перевагу як рівень ефективного використання наявних у розпорядженні підприємства всіх видів ресурсів [44, с. 27].

Трактування сутності поняття «конкурентні переваги» з точки зору наукових підходів представлено на рисунку 1.1 (див. стор. 12).

Відтак, в процесі дослідження розглядатимемо конкурентні переваги як будь-які суттєві особливості, якими володіє та користується підприємство, що забезпечують йому пріоритетність та ефективність видів діяльності стосовно конкурентів. Вчені поняття «конкурентні переваги» ототожнюють з можливостями підприємства більш ефективно розпоряджатися наявними ресурсами, тобто його конкурентоспроможністю. Проте, слід відмітити, що наявність конкурентних переваг вказує про конкурентоспроможність підприємства, але на неї можуть впливати і інші чинники, які не пов'язані з діяльністю підприємства (кон'юнктура ринку, природні явища, соціальні фактори тощо). Саме тому, на нашу думку, ці поняття не можна ототожнювати.

Ретельний аналіз існуючих точок зору щодо визначення поняття конкурентоспроможності підприємства дав змогу класифікувати їх за: ринковим підходом; ресурсним підходом; комплексним та підходом стосовно конкурентоспроможності продукції (додаток А).

Відтак, узагальнення поняття «конкурентоспроможність підприємства» дозволяє трактувати його як:

- процес боротьби між виробниками за провідні позиції на ринку;
- результат ефективного господарювання за умов конкурентного ринку;
- характеристика підприємства, що відображає сукупність переваг над конкурентами, гармонійність розвитку підприємства;
- здатність підприємства виробляти продукцію, надавати послуги, виконувати роботи, що в сукупності буде конкурентним на ринку.